

Reportatge Josep Maria de Sagarra Àngel

DONACIÓ DEL POBLE ESPANYOL

Diplomàcia cultural en temps de guerra

El 1938, en plena Guerra d'Espanya, el govern de la República va dur a terme la donació al poble soviètic –amb ocasió del XX aniversari de la Revolució d'Octubre– d'una mostra representativa de la cultura espanyola, consistent en: una tirada, a partir de les planxes originals, de les quatre sèries de gravats de Goya; reproduccions d'obres d'artistes contemporanis; una mostra de “la cultura material dels pobles d'Espanya”; una col·lecció de cent quinze dibuixos de nens republicans, dedicats als nens de l'URSS; i, en fi, una selecció bibliogràfica –d'uns 1.500 títols, aproximadament–, una quarta part de la qual era integrada per obres en llengua catalana.

La iniciativa havia sorgit un any abans, durant el II Congrés Internacional d'Escriptors en Defensa de la Cultura, inaugurat el juliol de 1937 a València. Vuitanta escriptors de vint-i-vuit països van acudir a l'encontre, al qual l'URSS va enviar una nodrida delegació, encapçalada pel periodista Mikhaïl Koltsov, fundador de la revista *Ogoniok*, corresponsal oficial de l'URSS i agent de l'NKVD a la Guerra d'Espanya –vegeu el seu *Diario de la guerra de España* (1938), Backlist, Barcelona 2009–, el qual, a penes dos anys més tard, durant la Gran Purga, seria arrestat i afusellat.

Oficialment, la donació, la va trametre el Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes; de la gestió, però, se'n van encarregar diverses associacions civils, coordinades per l'arquitecte Manuel Sánchez Arcas, com ara l'Asociación Española de Relaciones Culturales con la URSS, amb seu a Madrid, o l'Asociació d'Amics de la Unió Soviètica, amb seu al número 654 del carrer Corts de Barcelona. De més a més, per a l'ocasió, hom va promoure a Barcelona un “Comitè Català pro Homenatge a la U.R.S.S.”, sota la presidència executiva d'Antoni Maria Sbert, conseller de Cultura l'any 1937 i, tot seguit, de Governació i Assistència Social de la Generalitat. Un text de Lluís Companys encapçala el document imprès que recull la composició i programa d'activitats del Comitè: “Avui fa vint anys que el país soviètic es deslliurà d'aquelles institucions i d'aquells règims que basen en la força la seva autoritat; deslliurà el seu país de la incultura i de l'esclavatge, alliberà el seu poble rehabilitant les classes populars i les forces treballadores, permetent constituir aquest país admirable que, avui, sota les di-

Cartell de Josep Renau (1907-1982), artista plàstic, director general de Belles Arts durant la Guerra Civil

Reportatge Josep Maria de Sagarra Àngel

rectrius del gran conductor Stalin, tenim generosament al nostre costat, perquè nosaltres, amb plena independència, marquem les directives dels nostres destins.”

Tan bon punt fou rebuda a Moscou, l'abril de 1938, la donació de l'Espanya republicana no va trigar a ser batejada com la Donació del Poble Espanyol (*Dar Ispànskogo Naroda*; DIN, en les sigles russes; DPE, en les espanyoles) i, sota aquest nom, fou emprada per les autoritats soviètiques, amb exposicions organitzades arreu, com a eficaç instrument de propaganda a favor de “la lluita del poble espanyol contra el feixisme”, una lluita en la qual, a aquelles hores del conflicte civil, Stalin s'havia involucrat de ple, militarment i política.

Impressionen els dibuixos infantils de la DPE, de temàtica exclusivament bèl·lica, una bona colla dels quals està dedicada

La Donació del Poble Espanyol va arribar a Moscou el 1938

al vapor soviètic *Komsomol*, que el novembre del 1936, després de desembarcar armament i ajut humanitari als ports d'Alacant i València, va ser enfonsat, de retorn a l'URSS, per navilis italians.

A la derrota de la República, l'abril del 1939, va seguir la ruptura de relacions entre l'URSS i l'Espanya franquista; i, és clar, també dels actius intercanvis culturals: un fet que Ignati Kratkovski, un dels pares de l'arabisme rus, evoca, senzillament, però rotunda, en el llibre de memòries *Tot treballant sobre els manuscrits àrabs* (1949), quan esmenta que “els estimats quaderns verds” de la revista *Al-Andalus* (Madrid-Granada), als quals ja s'havia afeccionat, “van deixar, tot d'una, d'arribar a Leningrad”.

Exhaurida, així, doncs, la seva utilitat propagandística, la Donació del Poble Espanyol va ser distribuïda entre diverses institucions russes, on, en gran part, es conserva fins avui. La

donació bibliogràfica, en concret, va ser acollida per la Biblioteca Estatal de Literatura Estrangera, amb seu a Moscou.

Pròxim a la veneració

Aquesta biblioteca especialitzada, gairebé única a Europa (n'existeix només una filla: la Biblioteca Nacional de Literatura Estrangera de Budapest), havia estat concebuda el 1921 per Margarita Rudominó, la qual, amb el suport del comissari d'Instrucció, Anatoli Lunatxarski –un dels intel·lectuals més remarcables de l'emergent Unió Soviètica–, es va dedicar a aplegar les biblioteques particulars, abandonades pels seus propietaris després de la Revolució del 1917. Actualment la Biblioteca de Literatura Estrangera és la tercera biblioteca de la Federació de Rússia, amb un fons de cinc milions de documents, majoritàriament en llengües foranes. La incorporació dels volums de la DPE al fons d'aquesta remarcable institució en va permetre no sols la conservació, sinó també la difusió –al llarg de decennis de manca de relacions–, com també el desenvolupament de nombroses traduccions al rus d'obres clàssiques i modernes.

La Donació del Poble Espanyol ha conservat fins avui –i sota aquest nom– la unitat de col·lecció al catàleg de la Biblioteca de Literatura Estrangera, i fins es troba físicament agrupada, arrenclada en dos cossos de prestatgeries metàl·liques al si dels magatzems laberíntics. Se'n conserven igualment les fitxes perforades del primer catàleg manual, com també la consciència del seu valor històric, transmesa de fornada en fornada de bibliotecaris russos, que es refereixen a la DPE amb un respecte pròxim a la veneració.

Hi destaquen els llibres catalans, per la seva enquadernació característica, en tela, amb el llom blau i la coberta vermella amb l'escut de l'URSS, i el segell, a la portada, amb la llegenda “Homenatge a la U.R.S.S. pel XXè aniversari de la seva revolució 1917–1937”. És evident que els responsables d'aplegar la col·lecció catalana es van esforçar per individualitzar-la, per deixar-ne ben palès tant l'origen com el destí. Avui resulta curiós de tenir a les mans aquests toms, de Verdaguier o de Pla, amb la falç i el martell a la coberta, cosa la qual els converteix en exemplars únics d'un valor històric inequívoc.

A dalt, dibuix de José García Borillo (11 anys) “Barco ruso bombardeando la zona fascista”, de l'Instituto Escuela (València, 1937). A sota, dibuix d'Enrique Romero (9 anys) “Avión fascista arrojando bombas”, de l'Instituto Escuela (València, 1937)

Una tria objectiva

L'escriptor més àmpliament representat a la col·lecció catalana de la DPE és, justament, Verdaguier, acompanyat, en aquest seu segon itinerari a Rússia, de noms com ara Sebastià Juan Arbó, Xavier Benguerel, Pere Coromines, Ventura Gassol, Ignasi Iglésias, Miquel Llor, Apelles Mestres, Pere Orlandis, Milà i Fontanals o Pous i Pagès; seguits de Guimerà, Pla, Riba, Roderoda, Rusiñol, Ruyra, Sagarra o Carles Soldevila, entre d'altres, barrejats, al catàleg de la DPE, amb els clàssics grecs i llatins de la *Col·lecció Bernat Metge* (Èsquil, Ciceró, Demòstene...), *nostrats*, d'aquesta manera, a la Unió Soviètica. Al costat de les obres literàries dels anteriors, hi figuren les de Pompeu Fabra, Alexandre Galí, Prat de la Riba, Rubió i Lluch, Rovira i Virgili, Serra Húnter, Ferran Soldevila o Vicens Vives. Hi trobem també el text de l'Estatut de Catalunya del 1932, les Actes del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906 o els números de la revista *D'ací i d'allà*; com també alguns clàssics russos (Puixkin, Turguénev, Gógol, Tolstoi, Kuprin), traduïts al català, indirectament o directa, per Carles Riba, Jaume dels Domenys, Joaquim Casas-Carbó, Boian Màrkov o el catalanòfil txec Rudolf Slabý (hi

Desenes d'autors de les lletres catalanes hi tenen el seu espai

manquen les excel·lents versions d'Andreu Nin, segrestat, torturat i assassinat a Alcalá de Henares, el juny del 1937, per agents de l'NKVD).

Entre els llibres catalans de la DPE, també s'hi pot fer algun descobriment. Criden l'atenció els treballs de dos il·lustres hebraïstes catalans: el *Llibre revelador*, d'Abraam Bar Hiia, en versió i comentari de Josep Maria Millàs i Vallicrosa, i el *Llibre d'ensenyaments delectables*, de Josep ben Meir ibn Sabara, a cura d'Ignasi Miquel González i Llubera; títols de la Biblioteca Hebrea Catalana.

Un altre aspecte important de la col·lecció catalana de la DPE és la tria de títols, aparentment objectiva i equilibrada. És clar, però, que la selecció reflecteix la realitat cultural fins a l'any 1938. Autors que avui ocupen un lloc destacat a les nostres lletres, però que en aquell moment encara no havien produït bona part de la seva obra, s'hi troben minsament representats. De Mercè Rodoreda trobem la primera novel·la, *Alo-ma*, publicada el mateix 1938 per la Institució de les Lletres Catalanes. En aquest sentit, la col·lecció catalana de la DPE representa un conjunt únic: una radiografia de la cultura catalana del moment, feta pels seus coetanis, com si el temps s'hagués realment aturat el 1938.

Quin va ser el propòsit, l'objectiu polític –si n'hi va haver un– de l'enviament a la Unió Soviètica d'una tan àmplia representació de la cultura catalana? És sabut que el 1925 Francesc Macià havia visitat l'URSS per tal de sondejar l'actitud dels *Soviets* respecte d'una eventual

Quin va ser el propòsit, l'objectiu polític d'enviar la DPE?

“causa catalana”: Zinoviev, cap del Govern, se li va mostrar receptiu. Anys més tard, però, hom constataria la desafecció de Stalin pels “drets dels pobles”, palesada en la persecució, durant la guerra, d'elements catalanistes, com el mateix exsecretari de Macià, Josep Carner-Ribalta, tirotejat a Barcelona el 1937. Els responsables de la col·lecció catalana de la DPE, ¿cercaven, doncs, deixar constància –de cara a una eventual victòria– d'un fet diferencial català, davant d'un aliat com l'URSS, amb un ascendent cada cop més gran al si del bàndol republicà? A això es referia Lluís Companys, al text reproduït més amunt, on diu “perquè nosaltres, amb plena independència [la cursiva és meua], marquem les directives dels nostres destins”? Útil i aclaridora per a l'aprofundiment d'aquestes

A dalt, M. Rudominó (dreta i fullejant un llibre), catalogant la Donació del Poble Espanyol (1938). A sota, la mateixa M. Rudominó (asseguda, segona començant per l'esquerra) i diversos empleats de la Biblioteca de Literatura Estrangera, davant de l'exposició de la DPE (abril del 1938). Enmig, una de les fitxes de la biblioteca

qüestions pot ésser la lectura de l'interessant estudi de Ramon Breu, *La Catalunya soviètica* (Ara Llibres, 2011).

És difícil de valorar en quin grau la DPE va contribuir a la difusió a l'URSS de la cultura catalana; en tot cas, però, l'origen del bon coneixement que avui se'n té a Rússia, cal remuntar-lo al 1938, amb l'arribada de la DPE a Moscou. Actualment el català s'ensenya en dues universitats de la Federació de Rússia, com també a l'Institut Cervantes de Moscou. A Rússia hi ha actius difusors de la cultura catalana, com les filòlogues russes Marina Abràmova, Iekaterina Gúsxina i Anna Urzhúmtseva, o les catalanes Anna Brasas, Alba Codina i Natàlia Boronat; regularment es publiquen traduccions, del *Tirant lo blanc* a Quim Monzó; la prestigiosa revista *Literatura estrangera* va dedicar el seu número de novembre de 2010 a la literatura catalana.

En el marc de l'Any Dual d'Espanya a Rússia i de Rússia a Espanya (2011), la Biblioteca de Literatura Estrangera ha organitzat una exposició sobre la Donació del Poble Espanyol. La

Actualment el català s'ensenya en dues universitats russes

seva comissària, Tatiana Feoktístova, ha dut a terme un treball encomiable de recerca als arxius russos, que ha permès de reconstruir aquest episodi de les relacions culturals entre Espanya i l'URSS, d'explicar el context, la gestació, les peripècies de la tramesa i la repercussió de la DPE. Fóra interessant estudiar-ne el detall, identificar-ne millor els protagonistes, avaluar-ne els objectius explícits i implícits. L'esforç dels qui van fer possible la Donació del Poble Espanyol, en les condicions extremes imposades per la guerra, com també el zel amb què la DPE ha estat conservada i divulgada durant més de vuitanta anys per la institució que fins avui l'acull, mereixen a bastament aquesta atenció. *